

УДК 821.161.2:502

**ЕКОТІЛЕСНИЙ АСПЕКТ ОСМИСЛЕННЯ ВЗАЄМИН ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ
В РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ
«СВІТОВАН. ШТУДІЇ ПІД НЕБЕСНИМ ШАТРОМ»**

Л. М. Горболіс, д-р філол. наук

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, Суми, 40002, Україна
E-mail: gorbolisspu@gmail.com*

У статті запропоновано екотілесний код потрактування способу думання, філософії життя головного героя роману «Світован. Штудії під небесним шатром» сучасного українського письменника М. Дочинця. Праці з психології, філософії, екології, соціології, а також залучення ідей літературної антропології та літературної геронтології сприяли виявленню сутнісних рис у моделях поведінки та корпусі переживань головного героя з живою і неживою природою лісу та гір. На основі численних художніх фактів доведено, що екологічна культура протагоніста вибудована на прадавніх знаннях, традиціях і віруваннях про природу та її збереження. Багатолітній досвід поводження з природою, система екологічних знань, умінь і навичок продовжили Світованові роки життя, змінили його тіло, наповнили кожен його день перебування серед природи сенсом, умістовними стосунками з людьми. У романі автор запропонував образ героя-українця зі статусом екологічно компетентної особистості.

***Ключові слова:** протагоніст, екокультура, літературна геронтологія, екознання, тілесний код.*

Вступ. Дослідження корпусу художньо представлених екологічних проблем в українському письменстві останнім часом у літературознавстві актуалізувалися. Серед різноманітних підходів до наукового осмислення проблем екології у художніх творах виокремлюємо геронтолого-антропологічний вектор дослідження, зорієнтований у міждисциплінарну площину – психологію, соціологію, медицину тощо.

Існує низка студій про гармонійний зв'язок людини і природи у творах українських (Лесі Українки, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Б.-І. Антонича, Л. Костенко, М. Дочинця, П. Сороки та ін.) та зарубіжних (Г. Мепвілла, Е. Дікінсон, Ф. Моуета, Г. Торо, У. Уїтмена, М. Прішвина та ін.) письменників. Окрему групу складають дослідження Л. Горболіс, О. Жихаревої, І. Тимейчук, І. Ткаченко та ін., присвячені вивченню екологічних питань у художній літературі.

Важливу роль відіграють дослідження психологів про еколого-психологічні чинники життя в суспільстві [1-3]. На тлі цих студій помітне місце в літературознавстві посідають праці А. Гайдаш, О. Мельник та ін. із літературної геронтології.

Зауважимо, що проблему старості розглядають головню в біологічно-природному та соціально-гуманітарному аспектах. Поширені різні теорії осмислення старості,

---

© Горболіс Л. М., 2017

серед яких доволі відомою є теорія соціального роз'єднання або соціального звільнення Дж. Розена і Б. Ньюгартена, Е. Каминг та В. Генрі, автори якої стверджують, що «процес старіння супроводжується неминучим відчуженням людини від суспільства, його соціального і економічного життя; зниження взаємодії з іншими людьми; зменшення соціальних ролей... змушене «звільнення» від професійних обов'язків..., від багатьох сімейних обов'язків..., зниження соціальної активності і усамітнення... та інше – зменшують життєвий простір старої людини. Старість посилює індивідуальність людини..., надає можливість звернутися до свого внутрішнього світу і підготуватися до смерті» [4]. У соціології старість трактують як складний соціальний феномен, що породжує багато проблем [4]. Психологи потрактовують старість як період життя людини, що настає за зрілістю, стадія одряхління, послаблення діяльності організму, згасання психічних функцій і процесів [5, с. 182].

Феноменом старості цікавилися також О. К'єркегор, А. Камю, Ж.-П. Сартр, Е. Фромм, А. Шопенгауер у контексті ідей про свободу, цінність життя тощо. На сьогодні активно досліджують корпус пов'язаних зі страхом старості питань Л. Глазюк, Т. Коваль, М. Мовчан, О. Туренко, Н. Хамітов та ін. «Причиною страху старості (у соціокультурному аспекті), – зауважує дослідниця Т. Коваль, – є очікування самотності, гідності, незатребуваності, немічності і небуття, а наслідком – втрата соціальної значущості надбань індивідуального досвіду» [6].

Різні аспекти старості цікавили учених здавна. Скажімо, Аристотель уважав старість джерелом зайвого клопоту, періодом руйнування й поступового згасання. Старі люди нерішучі, підозрілі, недовірливі, малодушні, боязливі, жадібні, безсоромні, несправедливі, егоїстичні, корисливі тощо [7, с. 78]. Цицерон зауважував про тиху старість, яка буває у тих людей, які спокійно, в особливому порядку прожили своє життя. Бідна старість, на його переконання, характеризується такими «показниками»: відхід від справ, слабкість тіла, позбавлення тілесних насолод, близькість до смерті [8]. Старість як об'єкт філософської рефлексії представлена в працях Г. Сковороди («Вінець хвали – старість», «Той розуміє юність, хто розуміє старість» тощо). Найхарактерніші ознаки старості, за А. Шопенгауером, – хвороби, смуток, самотність; стара людина втомлена, говірлива, нерозсудлива [7].

Кожен народ має свої традиції ставлення до літніх людей [9]. Скажімо, у стародавній Греції (у полісі Спарта) старики-геронти – носії мудрості – користувалися повагою й авторитетом [7; 9; 10]. Традиційно-звичаєве право українців захищало інтереси літніх людей, адже культ предків був у нашого народу ключовим в організації родинного та громадського устроїв.

Означена вище психолого-філософська площина проблеми окреслює параметри дослідження екологічної проблематики роману «Світован. Штудії під небесним шатром» сучасного українського письменника М. Дочинця в геронтолого-антропологічному аспекті. Протагоніст у цьому творі – людина похилого віку, яка перебуває у пізньому віковому періоді, проте не є бездіяльним, хворим, малодушним, підозрливим, як характеризують людей такого віку вчені.

Мета статті – з'ясувати особливості художнього потрактування екологічної культури героя роману «Світован. Штудії під небесним шатром» М. Дочинця в геронтолого-антропологічному аспекті.

Завдання статті: 1) виявити особливості художньої презентації екологічної культури головного героя твору крізь призму тілесних характеристик; 2) осмислити значення старості як підсумкового періоду життя людини у формування екологічно обґрунтованого способу життя, думання, системи знань, умінь, навичок, цінностей та пріоритетів головного героя.

Об'єкт дослідження – роман-намисто «Світован. Штудії під небесним шатром» сучасного українського письменника М. Дочинця. **Предмет дослідження** – художньо відтворені моделі екологічної компетентності головного героя роману, що

виражаються у філософії життя, способі думання, а також фіксуються за допомогою тілесних характеристик та геронтологічних показників.

Методи дослідження. Герменевтичний метод сприяв інтерпретації найпоказовіших епізодів із життя головного героя твору; літературознавча геронтологія та антропологія доповнили характеристики протагоніста, його багатоаспектні контакти з природою; міждисциплінарний підхід увиразнив узагальнення про екологічну культуру героя аналізованого роману.

Результати дослідження та їх обґрунтування. Чи не найважливіша характеристика протагоніста як особистості – його активність; він діяльний, а отже, старість у його житті відходить на другий план. Він перебуває у тій, за Е. Фроммом, досконалій старості, що забезпечена активною молодістю: така людина в старості енергійна і продовжує вдосконалюватися. Результат непродуктивного способу життя в молодості – деградація особистості в старості. Досконала старість, зауважує дослідник Т. Коул, «узаконює норми поведінки, доречні для останнього періоду життя, та забезпечує підтримку і стимул для подальшого існування» [11, с. 19].

Тілесна характеристика за допомогою промовистих штрихів до очей, рук, міміки, жестів, рухів тощо – важливі геронтологічні показники протагоніста з роману «Світован. Штудії під небесним шатром». Засадничу роль у формуванні, відновленні та оздоровленні тіла героя поважного віку, як засвідчує текст твору, відіграє природа. Герой охороняє довкілля, в якому перебуває, продовжуючи таким чином молодість, *тривалість свого тіла* й осенсовлюючи життя. Будь-яка розлагодженість тіла, переконаний він, спричинена відірваністю від природи, неправильним способом життя, шкідливими звичками, нерациональним режимом праці та відпочинку, а також невідповідністю своєї діяльності принципу «сродної праці».

Світован жодного разу не зауважує свій вік – про роки свідчить його багатолітній досвід. Протагоніст і сам вважає себе ще не старим. Хороша пам'ять героя, відмінний зір разом із масштабними та глибокими знаннями й розвинутими дотиково-одоративними характеристиками – показники здорового та міцного тіла, що свідчить про його *інішність*, яка конкретизується непідробним прагненням поділитися своєю мудрістю з людьми, навчити їх жити за законами гармонії. Олюдження природи, повноцінність мешканців лісу як комунікативних об'єктів, є важливою складовою в осмисленні екологічної культури героя, що підкреслює його *інішність*, яка виражається у фізичних, духовних, інтелектуальних, естетичних зв'язках героя з природою, у вивченні довкілля з метою зацікавлення життям і себе-вдосконалення, а також у таких звичних та буденних справах, скажімо, як рибалка, прогнозування погоди, розкодування слідів звірів та запахів трав. Цей дивний чоловік поливав у засуку мох. «Яка не є, а також трава Господня» [12, с. 23], – пояснював старий.

Чоловік пройшов тривалу й непросту, сповнену негараздів і трагедій дорогу до вироблення *філософії життя з природою і в природі*. Свого часу він закінчив малярську початкову школу, навчався в чеській гімназії, спізнав жажіття ГУЛАГу, працював у заплавах Колхіди, був на Кавказі, полював на Далекому Сході. Як бачимо, його життя було сповнене подій. Він засвоїв чимало потрібних знань, осмислив їх, узагальнив та застосовував у повсякденні. «Звички світу, який він обійшов, прилипли й до нього» [12, с. 116], – узагальнює автор. Дід Кукумир, великий травознай Алтаю, відкрив йому дух трави, а румунський професор фітотерапії Джордж Вудаску при Бухарестському медінституті, у якого головний герой був помічником, відкрив розуміння, «що чоловік і трава – се одне сходне. Одним соком напоєне. І коли чоловік щось утрачає, то трава се йому верне [...] велика загадка криється в кожній билині, кожда росте за якимось призначенням. Як і людина» [12, с. 57]. Філософські глибокі життєві сентенції сприяли унормуванню духовного світу головного героя. Круг старань «двох великих зелеників замкнувся. Зійшовся на мені, – узагальнює Світован. – Тому я й топчу досі ряст, прости Господи» [12, с. 54].

Його життя в лісі на схилі літ кардинально відрізняється від сповненого зрад, кривд, несправедливості, болю минулого. Серед природи, де живе не за годинником, а за порами року й звіряє час за вегетацією рослин та співом птахів, протагоніст почувається затишно, комфортно й спокійно. «Природа відкрила мені мудрість устрою і вічність її плину», – пояснює герой. І додає: «Може тому, що я не втручався, не змінював її. Я змінював себе, вирівнював свою натуру під її устрій» [12, с. 73].

Не останню роль у формуванні філософії життя Світована відіграли думки філософів, адже він любив давніх «мислительних» авторів – Канта, Спінозу, Сенеку, Марка Аврелія, Гесіода, Плутарха, Монтеня, Сковороду. Він знав напам'ять усього «Кобзаря». Цей інтелектуал читав угорською, чеською, румунською, німецькою, російською мовами. У його помешканні були старі книги без обкладинок, проте головне для нього не назва книги чи її автор, а суть, глибина й перспективність думки, яку вмів ретельно відчитувати.

Говорячи про глибинність зв'язків Світована з природою, слід урахувати особливості природно-ландшафтного середовища – «системи природних умов, що безпосередньо впливають на організацію життєдіяльності, спосіб життя і мислення людей» [3, с. 7]. Про значеннєвість природно-ландшафтного середовища герой зауважує так: «Ми люди місця. Самопочуття залежить від того місця, де ти живеш. Бо ти частка свого простору, цієї землі і неба над головою. Зріднення з місцем дає тобі снагу. Не можна сим легковажити. Де б ти не був, вживайся з тою стороною, ставай її живою крихтою» [12, с. 208]. Як бачимо, глибока думка персонажа охоплює національні, географічні, екологічні, фізіологічні вектори осмислення єдності українця з геопростором і водночас є ключем до досягнення діапазону мислення героя, для якого злітованість із простором мешкання є основою у пізнанні своєї природи та досягненні істини.

Наголосимо, щоб комфортно почуватися серед природи, головний герой роману М. Дочинця володіє екологічними знаннями й навичками. Це не штучно складені знання, а перевірені часом, практикою. Світован постійно освоює й перевіряє нові правила взаємодії з природою. Своєрідним підсумком перебування героя в природі, де він задовольняє свої базові потреби й самореалізується (попри вік), є його особистісний поступ. До того ж, він допомагає людям, намагається передати свої знання тим, хто їх потребує. Тобто його життєдіяльність у просторі природи не мінімалізована, а соціально зорієнтована.

Дідо-Всевідо, дивний дідуган, старий – так його називає наратор від початку знайомства. Проте згодом спостереження за способом життя, тілом, рухами, жестами, мімікою чоловіка змінюють враження про нього – це молоджавий дід. Потім характеристики додаються й образ конкретизується: «служебник саду. Себто слуга» [12, с. 185], адже «садівничий у нас Один» [12, 185]; чоловік гнаний-перегнаний, бо «світ не раз і не двічі брав його в залізні кліщі. І то не один світ. Ті світи завалювалися один за одним» [12, с. 24]. Подана у творі й лаконічна самохарактеристика-ідентифікація героя: «Я зачарований бродник світу. Світован ... той, що перейшов світ. І далі йде... я в дорозі до самого себе» [12, с. 61]. Його дорога не має кінця. Прямуючи в гори, ліс, він щоразу відкриває нові грані світу, дивується ще не пізаному, пізнає себе, захоплюється природою, постійно перебуває в пошуку первісної інформації про себе і світ. Герой постійно перебуває у стані задоволення від життя і згоді з самим собою.

Перейшовши світи, тепер він отримує від життя задоволення, радість, позаяк опанував закони співжиття з природою, від якої отримав свободу й повноту власного розвитку. З огляду на це, показовими є назви окремих частин роману – «Держава трав», «Чоловік, що носить у собі жадібність до природи», «Богоприсутній світ», – що відіграють роль сильної позиції в організації художньої концепції твору в цілому та образу головного героя з виразною екокультурною складовою.

Художнє вираження тілесності є суттєвим доповненням до характеристики героя: «Він не виглядав крупним і сильним, але вгадувалася порода, міцність внутрішнього

стержня» [12, с. 30]. Згодом наратор присутньо уточнює опис тіла Світована: «Старий мав жилаве і досить ще збите тіло. Зате немилосердно понівечене рубцями, шрамами від опіків, віспинами затягнутих колотих ран. Тіло мисливця, воїна, борця. Це ніяк не асоціювалося з його приязною, безмежно мирною натурою» [12, с. 61].

Лаконічно описане в творі й обличчя героя: «Цей чоловік поважного віку, але без слідів часу на обличчі» [12, с. 24], з «прониклим поглядом сірих очей» [12, с. 231], який помірковано пояснював нараторові-співрозмовнику: «Мої зморшки... – частки моєї шкіри, мене самого. Як і рука, серце, око. То, мабуть, письмо нашого прожиття, відбите на лиці. Кожда зморшка має ім'я і щось означає» [12, с. 203]. Лаконічний портрет героя вибудований на антиномічно-оксюморонній основі («без слідів часу на обличчі» / зморшки), де штрих «без слідів часу на обличчі» помічений наратором, а розмірковування про зморшки належать Світованові. Герой пропонує свій ракурс бачення та пояснення свого тіла, своєї долі та переживань. Це погляд людини-філософа, яка спізнала жорстокість і несправедливість життя. Так тіло головного героя постає у романі як вираження і смисл, як об'єкт культури (за Е. Гуссерлем), у тому числі, додамо, й культури думання. Його зморшки – «письмо... прожиття» [12, с. 203] – свідчення багатолітнього досвіду й знання.

Слушно додати, що герой систематично дбає і про гігієну та загартування тіла (скажімо, купається в холодній воді, щоразу після вживання їжі виполіскує рот тощо). Він *знає* своє тіло і дбає про нього, адже розуміє, що фізична складова, здоров'я – ключові показники якості життя людини. Світован відповідально ставиться до свого тіла, розуміє закони його розвитку й життя: «Всі органи безнастанно, і вдень, і вночі, в роботі. А серце розмірює сили навіл: скільки в напрузі – скільки в розпрузі. Якби й ми так по ньому жили – в мірі і в мирі! Серце задумано так, щоб не знало зносу, а отже й ціле наше тіло, яке воно живить і повнить силою» [12, с. 22]. Герой розуміє, що активна діяльність протистоїть процесу старіння, але усвідомлює й те, що природна рівновага, помірний розподіл енергії, розумне регулювання своїм тілом забезпечують фізичний і духовний баланс організму. «Зчитані» з лісової флори і фауни гармонія й логіка впорядкування світу герой проектує на життя людей, у т. ч. й своє.

Як засвідчує текст роману, чи не найпоширенішими характеристиками тіла Світована є рухи. Вони доволі повно представляють тіло, що по-особливому коректно проявляє себе в світі природи: серед трав, дерев, квітів, птахів, тварин, комах, тобто в контексті природної декорації, де діють заборони, як-от: «не затоптати», «не зірвати», «не зашкодити» тощо. У багатьох епізодах роману тіло головного героя представлено як «свого роду екран, на якому відтворюються відображення актуальних дій» [13, с. 14]. Як уже мовилося, для Світована рух – це здоров'я, бо «коли йдемо, дістаємо новий струмінь потуги від землі і простору. Через те в дорозі ми не так старіємо» [12, с. 97]. А ще, твердо переконаний герой, і на цьому неодноразово наголошує, потрібно, щоб рух угору відповідав «сродному ділу». Отже, рухатися, щоб жити і самоздійснюватися – такі скрижалі філософії життя мудрої людини, яка закликає радіти кожній квітці як бджола, розуміючи, що «наше тіло є лише один із специфічних образів, який здатен посісти центральне місце у цьому світі, стати особливим екраном, крізь який протікає... річка «всесвітнього становлення» [13, с. 15].

Ощадливий, неспішливий у рухах, старий «не марнував час і енергію на пусті рухи. Хоча, здавалося, весь час був у русі. Проте не робив зайвих зусиль, не обмежував свободу тіла, ніби з приязною цікавістю стежив за собою збоку – чи достатньо зграбна і мудра його діяльність» [12, с. 29-30]. Прикметна природність рухів героя. Він спритно готував вечерю, ловив рибу, полював. «Старий моторно підбіг» [12, с. 34], «його пальці жваво, злагоджено ярмаркували в землі» [12, с. 50] тощо – це влучні характеристики тілесності головного героя, що присутньо доповнюють такі відгуки героя-наратора, значно молодшого за Світована: «Я не встигав за старим. Його ціпок, як і ноги, ледве торкався землі. Його вицвіла

фіолетова сорочка, як вітрило, злітала над папоротями й буреломами. Він петляв, прислухався, приносивався до чогось» [12, с. 57].

У лісі йому комфортно й безпечно, він старанний і відповідальний у поведженні з об'єктами природи. Його ество уповні гармоніює з природним середовищем, бо простір відповідав його етнопсихологічним структурам. Він дивився на світ, природу, людей і себе оцінно. Промовисті поведінкові моделі – показова характеристика героя, код потрактування його ціннісних орієнтирів, екологічних пріоритетів. Скажімо, по саду Світован ступає «сторожко, як кіт, не натоптує стежин (скрізь однакове буйнотрав'я), обходить табунці блаженських квіток-самосійок» [12, с. 22]. Улучним доповненням до характеристики тіла протагоніста з роману М. Дочинця є епізод мандрів по лісу, коли збирав трави: «Схилявся він, ніби ненароком, над деякими травами, зривав їх. Виходило це в нього легко, прихапцем, добре набитим способом. Його очі справді бачили «щось», миттю вихапували з простору потрібне, а руки зграбно діставали це. Чимось це нагадувало птицю, що спритно добуває личинок із кори» [12, с. 35]. Наведені рядки відображають не рухи, а стан душі героя, який почувається у природі затишно, комфортно, вільно. Порівняння героя з птахом разом із панорамними картинами лісу, гір є промовистими репрезентантами художньо змодельованого в романі мотиву свободи.

Навколишнє біорозмаїття підтримувало його активність та життєстверджувальні ініціативи. Світован досяг поважного віку завдяки, по-перше, досвіду спілкування з лісом і горами, по-друге, розумінню законів природи. Він жив за одним із головних принципів свого життя –природоцінності. Ліс формував його філософську зосередженість, поміркованість, відповідальність, стриманість, уміння діагностувати свої почуття й управляти ними. Проживаючи, Світован щоразу ніби робив наступний крок до себе-вдосконалення й себе-пізнання, формував нові та вдосконалював уже набуті, вибудувані на екологічних знаннях і традиціях предків норми поведження з довкіллям.

Світован – гедонік, життєрадісність якого, як засвідчує роман, виявляється в різних формах та на багатьох рівнях, а головню виражена в упорядкованості його внутрішнього світу та спогляданні довершеної природи. Його тривожать будь-які вияви безладу, хаосу в природі та світі людей. Для нього, наприклад, з'ява навесні певної рослини чи ознаки її вегетації підтримують відчуття виповненості й упорядкованості світу, плинності часу, неперебутного розвитку. Щовесни його тіло, як і вся природа, поновлюється, відроджується. Він живиться енергією гір і лісу. Так природа омолоджує його тіло, не дозволяє старіти душі. Проте у цих видимих зв'язках героя з природою важливим є те, що Світован *знає*, як їй догодити, а отже, й підтримати себе, поновити й употужнити свою енергію. «Кожний може с'як-так пізнавати знаки, видимі в товщі світу. Але тонкий світ відкривається мало кому. Лише тим, котрі не несуть йому ущербу, котрі знають закони міри й подільності», – пояснює герой [12, с. 52].

Із роками, через досвід тіла та корпус дозволів і заборон у ставленні до живої та неживої природи, небесних світил тощо, прийшла до нього мудрість про те, що «земна сила травицею проростає. Вклонися їй і зачерпни... Прислухайся і вчуєш...» [12, с. 53]. «Богоприсутній світ», що в ньому живе герой, де «природа обнімає мене, а я її» [12, с. 196], – це зона відповідальності героя за себе, інших (адже він допомагає людям), а також за тварин, птахів, комах, трави, дерева, гори, глину, воду. «Дерево для нього є дечим більшим, ніж дерево. І травина є чимось іншим... Все для нього було живим. Навіть вогонь», – пояснює наратор [12, с. 183].

Як засвідчують численні епізоди в романі, закони міри й доцільності, яких незаперечно дотримується екологічно свідомий герой у буденному житті, увиразнюють його великодушність та екологічну культуру. Промовистими є епізоди, коли Світован витирає забруднені землею руки об папороть, не зриваючи її; а рятує від безводдя пуголовок, «старий укляк на коліно і з усмішкою промовив: «Небо, подай дощу сим бідолашним жаб'ячим дітям!» [12, с. 38].

Головний герой роману виконує роль своєрідної геоформуючої сили, яка вчить людей бути екологічно толерантними зі світом природи, примножувати його багатства, позаяк «любимо ж ми рослини, тварини і речі не тільки за те, що їх можна спожити. Вони – як ознака нескінченності й оновлення суцього» [12, с. 184], бо «насінина прийшла до нас бозна з яких часів, а може, й світів» [12, с. 186]. Філософські сентенції та життєві максими Світована складені на основі прадавніх знань про зв'язки людини і природи та власного багатолітнього досвіду гармонійного співжиття героя з лісом, горами та їхніми мешканцями. На його глибоке переконання, не слід брати з криниці води після заходу сонця; гріх топтати білу глину черевиками, «бо ця глина «диво» [12, с. 38]; не треба збирати урожай дочиста, завжди слід залишати плід на «будучне сповіння»; перший огірок варто прикопати в землю, як і перший гриб у лісі; варто дякувати всьому і за все, навіть пневі, на який присідаєш. Його ідея про активну участь кожної людини у примноженні природних багатств та естетизації світу звучить просто і водночас по-філософськи глибоко, мудро: «Ніщо так не пахне чоловіку, як садовина, посаджена ним власноручно» [12, с. 181]. У цих словах закладена думка про українця, який, плекаючи довкілля, утверджує себе як господар, упорядник світу.

Поради щодо вдосконалення та гармонізації тіла Світован сформував на основі спостережень за природою. «Ніякі науки не відкрили мені стільки простої і мудрої правди, як трава своїм шепотом і птиці своїм співом... Звірі вчать нас бути людьми, вчать легкості життя, бо дикі звірі не носять тягарів, як людина. В поведженні ... комах я часом бачу більше сенсу і краси, ніж у поведенці людей», – констатує він [12, с. 207]. Старий свідомо, з власної доброї волі передає знання про взаємодію людини та природи і шляхи її оновлення тим, хто того потребує, кому довіряє, хто приходиться за порадою, ліками чи будь-якою допомогою.

Світован, попри вік, активний, його цікавить життя, позаяк світ для нього відкритий, сповнений секретів і таємниць, що підтримують інтерес до життя: він «мусив учитися слухати світ. Коли не йшла думка, я йшов за нею в гори» [12, с. 33]. Так енергія природи, всього живого підтримувала героя, поновлювала енергетичні канали, оздоровлювала, підсилювала життєвий тонус, розвивала практичний розум. Природа (живі істоти, дерева, трави тощо) допомогли Світованові мудро подолати вікові особистісні зміни, з удячністю осягнути старість як неповторний та унікальний етап його буття, що характеризується формуванням життєвих смислів. На схилі літ він має дещо менше соціальних обов'язків, проте активний; свій життєвий досвід спрямовує на поновлення та вдосконалення внутрішніх ресурсів та дієву допомогу людям. Світован щасливий, бо незалежний, відчуває потрібність, живе у злагоді з Богом, собою, природою, людьми. Це герой із еконцентричним типом екологічної свідомості, коли на перший план ставиться взаємозв'язок, взаємодія, взаєморозвиток людини і природи [див. про це детальніше: 2, с. 60].

У романі М. Дочинця «Світован. Штудії під небесним шатром» представлено художній дискурс старіння з позитивною імплікацією. У головного героя немає суму чи жалю за минулим, усе пройдене він мудро, з удячністю сконцентрував у досвід. Самостійність рішень, внутрішня і зовнішня свобода героя, перебування в лісі – незалежному просторі можливостей героя – осенсовлюють життя цього літнього чоловіка, зцілюють його тіло й душу. Герой пояснює: «...самотугом дійшов до всього, коли мусів звікувати свою молодість в хащах. Попервах гадав, що пропаду, сам, як перст. А потім обвикся і зрозумів, що я не сам – із Лісом і його насельниками. І то, може, й ліпша компанія, ніж люди. Добріша, чесніша. Я їм відкрився, вони мені...» [12, с. 61]. У цих словах відображені особливості практичного освоєння екопсихологічних знань і умінь героя-українця.

Його поради та рецепти здорового і втішного тривку [12, с. 178-179] спрямовані на формування екологічно орієнтованої свідомості людей. Він сумлінно дбає про здорове тіло й екологію душі та настійливо вчить цьому інших: «Мої приписи не для того, щоб довше залишитися молодим» [12, с. 121]. Сповнені життєвої мудрості й

зорієнтовані на перспективу перевірені життям його висновки й поради з виразною екологічною, як-от: «Втома не від перероблення, а від пересити» [12, с. 22], «Щоднини рух до приємної втоми. Се пружина життя. Солодко втомлене тіло – свіжі думки» [12, с. 30], «Дай спокій зелені. Най росте собі, як знає. Вона зеленіє й цвіте не для когось, не чекає чужого замилювання й похвали. І в сьому її мовчазна мудрість» [12, с. 32], «Рівняй себе по природі. Тоді не порушиш її мудрої рівноваги. І стоятимеш під сим невидимим коромислом твердо і рівно» [12, с. 27], «Тут, де не чути півнячого крику, починається держава трав. І вступати до неї слід із чистими ногами й помислами. За звичаєм старовіку годилося б ще й скупатися в росі» [12, с. 49] тощо.

Висновки. М. Дочинець у романі «Світован. Штудії під небесним шатром» створив образ героя зі своєю, складеною і перевіреною впродовж життя філософією переживання природи, з відповідальною екологічною поведінкою. Тому вповні символічною на початку роману є виконана художником картина з зображенням Світована з бджолою в бороді. У творі художньо представлений герой із внутрішньою гідністю, екологічно компетентний, зі шляхетною душею, самособоюнаповнений. Він щиро переймається своєю репутацією, бо звітує про власні вчинки Богові, собі, природі, людям. Екологічний підхід до осмислення самотності цього персонажа допоміг увиразнити багатогранні стосунки героя з природою. Письменник створив образ героя, нашого сучасника, який пережив час, що створив його і його світ. Ліс і гори стали для нього територією порозуміння з природою. Безцінний багаж екознань, мудрих порад, ідей, висновків про природу і людей він приніс у наше сьогодення, щоб урятувати світ і людину від катастроф. Позаяк ставлення людини до навколишнього світу є історично мінливою формою діяльності і свідомості, адже життя ставить новий рівень вимог, Світован *зумів узяти* досвід попередніх поколінь і переосмислити його та розвинути. Перенесений у сьогодення досвід набуває іншої ваги, зорієнтований у майбутнє: це філософія оптимізму, заклик дослухатися себе, виповнити свій досвід духовною складовою, вміти знаходити/створити зону духовного комфорту.

Екологічна культура героя, як засвідчує роман, вибудована на прадавніх знаннях про природу, традиціях пошанування й возвеличення об'єктів рослинного й тваринного світу, а також на основі багатолітнього досвіду та спостережень над довкіллям. Екологічні знання та вміння допомогли героєві не лише продовжити тривання життя, а й осенсовили його. Ліс став для нього територією, важливою для утвердження внутрішніх структур, фізичних показників. Саме завдяки багатогранним контактам із живою і неживою природою процес самопізнання Світована активізується, герой, не зважаючи на вік, продовжує відкривати ще не пізнані грані свого я, відчуває себе повноцінною особистістю. Образом Світована автор доповнює галерею створених ним образів самодостатніх, екокомпетентних, героїв, заглиблених у правічні традиції та звичаї гармонійного життя з людьми і світом природи. Це герой із еконцентричним типом екологічної свідомості, адже довкілля стає об'єктом турботи героя, а ставлення до лісу, гір та їхніх мешканців увиразнює особистісну ідентичність героя. М. Дочинець створив образ героя, людини початку XXI ст., глибоко переконаного в перспективності перевірених століттями екологічних норм і правил поводження з природою, покликаних підвищити якість життя сучасних українців. Екологічний аспект осмислення проблеми людини і природи – перспективний напрямок дослідження національної самотності героя української літератури.

**ECOLOGICAL AND CORPORAL ASPECT OF COMPREHENSION OF RELATIONSHIP BETWEEN
MAN AND NATURE IN THE NOVEL "SVITOVAN. STUDIES UNDER THE CELESTIAL DOME"
BY MYROSLAV DOCHYNETS**

*L. Horbolis, Dr. of Philology, professor
Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University,
87, Romenska St., 40002, Sumy, Ukraine
E-mail: larisa-gorbolis@mail.ru*

The ecological and corporal code of interpretation of the way of thinking, life philosophy of the main character of the novel "Svitovan. Studies Under the Celestial Dome" by the modern Ukrainian writer M. Dochynets were used in the article. Works on psychology, philosophy, ecology, sociology as well as ideas of literary anthropology and literary gerontology helped to identify the essential features in the behaviour models and the complex of the protagonist's feelings with the animate and inanimate nature of forests and mountains. On the basis of numerous artistic facts, it was proved that the ecological culture of the protagonist was built on the ancient knowledge, traditions and beliefs about nature and its preservation. Many years of experience of interacting with nature, the system of ecological knowledge, skills and habits have continued Svitovan's life, strengthened his body, have given the meaning of his everyday life of staying with nature, and made meaningful relations with people. In the novel, the author offered an image of Ukrainian hero with the status of an environmentally competent person.

Key words: *protagonist, eco-culture, literary gerontology, eco-awareness, corporal code.*

**ЭКОТЕЛЕСНЫЙ АСПЕКТ ОСМЫСЛЕНИЯ ОТНОШЕНИЙ ЧЕЛОВЕКА И ПРИРОДЫ В
РОМАНЕ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ
«СВИТОВАН. ШТУДИИ ПОД НЕБЕСНИМ КУПОЛОМ»**

*Л. М. Горболис, д-р філол. наук
Сумської державної педагогічної університету ім. А. С. Макаренка,
ул. Роменская, 87, 40002 г. Сумы, Украина;
e-mail: gorbolisspu@gmail.com*

В статье использован экотелесный код трактовки образа мышления, философии жизни главного героя романа «Светован. Штудии под небесным куполом» современного украинского писателя М. Дочинца. Труды по психологии, философии, экологии, социологии, а также привлечение идей литературной антропологии и литературной геронтологии способствовали выявлению существенных черт в моделях поведения и корпусе переживаний главного героя с живой и неживой природой леса и гор. На основе многочисленных художественных фактов доказано, что экологическая культура протагониста выстроена на древних знаниях, традициях и верованиях о природе и ее сохранения. Многолетний опыт обращения с природой, система экологических знаний, умений и навыков продолжили годы жизни Свитована, укрепили его тело, наполнили каждый день пребывания среди природы смыслом, сделали содержательными отношения с людьми. В романе автор предложил образ героя-украинца со статусом экологически компетентной личности.

Ключевые слова: *протагонист, экоккультура, литературная геронтология, эконания, телесный код.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Еколого-психологічні чинники сучасного способу життя : колективна монографія / за наук. ред. Ю. М. Швалба. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 278 с.
2. Еколого-психологічні чинники якості життя в умовах розвитку сучасного суспільства : колективна монографія / за наук. ред. Ю. М. Швалба. – Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2013. – 208 с.
3. Еколого-психологічне забезпечення якості життя : науково-методичні рекомендації / за ред. Ю. М. Швалба. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 98 с.
4. Тополь О. В. Теоретичний аналіз дослідження старості: соціологічний підхід [Електронний ресурс] / О. В. Тополь. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_15.pdf.
5. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтко. – К. : Вища школа, 1982. – 215 с.
6. Коваль Т. В. Страх старості як чинник буття сучасної людини : Житомирський держ. у-т імені Івана Франка дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук : спец. : 09.00.04 «Філософська антропология, філософія культури». – Житомир, 2012. – 188 с. [Електронний ресурс] / Тетяна Вікторівна Коваль. – Режим доступу : <https://mydisser.com/en/catalog/view/315/361/14916.html>.
7. Мовчан М. М. Лабіринти страху старості: проблеми і перспективи / М. М. Мовчан // Гуманітарний вісник ЗДА. – 2013. – № 53. – С. 77-88.
8. Переклад із книг римського сенатора Марка Ціцерона «Про старість» [Електронний ресурс]. – www.grinevich.com.ua/?p=4391.
9. Крайг Г. Психология развития / Грэйс Крайг. – СПб : Питер, 2001. – 992 с.
10. Психология старости : Хрестоматия / ред.-сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : Издательский Дом БАХРАХ-М, 2004. – 736 с.

11. Гайдаш А. Дискурс старіння у соціокультурному полі США: образ літньої людини в драматургії XVIII століття / А. Гайдаш // Літературний процес: методологія, імена, тенденції : зб. наук. праць (філологічні науки). – 2016. – № 7. – С. 18-23.
12. Дочинець М. Світован. Штудії під небесним шатром: Роман-намисто / Мирослав Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2014. – 232 с.
13. Подорога В. Феноменология тела. Введение в философскую антропологию : материалы лекционных курсов 1992-1994 годов / Валерий Подорога. – Москва : Ad Marginen, 1995. – 341 с.

REFERENCES

1. Shvalba, Yu. M. (Ed.). (2007). *Ekoloho-psyholohichni chynnyky suchasnoho sposobu zhyttia* [Ecological and psychological factors of the modern way of life]. Kyiv, Ukraine: Pedahohichna dumka.
2. Shvalba, Yu. M. (Ed.). (2013a) *Ekoloho-psyholohichni chynnyky yakosti zhyttia v umovah rozviku suchasnoho suspilstva* [Ecological and psychological factors of life quality in the conditions of modern society development]. Kirovohrad, Ukraine: Imeks-LTD.
3. Shvalba, Yu. M. (Ed.). (2013b) *Ekoloho-psyholohichni zabespechennia yakosti zhyttia* [Ecological and psychological ensuring the quality of life]. Kirovohrad, Ukraine: Imeks-LTD.
4. Topol', O. V. (2017). *Teoretychnyi analiz doslidzhennia starosti: sotsiologichnyi pidhid* [Theoretical analysis of aging research: The sociological approach]. Retrieved from http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_15.pdf
5. Voytko, V. I. (Ed.). (1982). *Psyholohichniy slovnyk* [Dictionary of Psychology]. Kyiv, SU: Vyscha shkola.
6. Koval', T. V. (2012). *Strakh starosti yak chynnyk buttia suchasnoi liudyny* [Fear of old age as a factor of modern person being]. Unpublished candidate's dissertation, Zhytomyr State Ivan Franko University, Zhytomyr, Ukraine. Retrieved from <https://mydisser.com/en/catalog/view/315/361/14916.html>
7. Movchan, M. M. (2013). Labirynty strakhu starosti: problemy i perspektyvy [The labyrinths of old age fear: Problems and prospects]. *Humanitarnyy visnyk ZDIA*, 53, 77-88.
8. Pereklad iz knyh rym's'koho senatora Marka Tsitserona "Pro starist"[Translation from Roman senator Mark Cicero's books «About Old Age». Retrieved from www.grinevich.com.ua/?p=4391
9. Krayh, Hréys. (2001). *Psikhologiya razvitiya* [Developmental Psychology]. St. Petersburg, Russia: Piter.
10. Raygorodskiy, D. Ya. (2004). *Psikhologiya starosti* [Psychology of old age]. Samara, Russia: Yzdatel'skii Dom BAKHRAKH-M.
11. Gaydash, A. (2016). Diskurs starinnia u sotsiokulturmomu poli SShA: obraz litnoi liudyny v dramaturhii XVIII stolittia [The discourse of aging in social and cultural context of the USA: The elderly character in the 18th century drama]. *Literaturnyi protsess: metodologiya, imena, tendentsii*, 7, 18-23..
12. Dochynets', M. Svitovan. (2014). Shtudii pid nebesnym shatrom: Roman-namysto [Studies under the celestial dome: A Novel-Collier]. Mukachevo, Ukraine: Karpatska vezha.
13. Podoroha, V. (1995). Fenomenologiya tela. Vvedeniye v filosofskuyu antropologiyu: materialy leksiionnykh kursov 1992-1994 godov [Phenomenology of Body: Introduction to the Philosophical Anthropology. Materials of Lecture Courses of 1992-1994]. Moskow, Russia: Ad Marginen.

Надійшла до редакції 18 липня 2017 р.